

Data przesłania artykułu: 16.10.2024

Data przyjęcia artykułu do druku: 29.10.2024

DOI: <https://doi.org/10.12775/AKZ.2024.003>

MAGDA GAWINECKA-WOŹNIAK

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

STENOGRAMY Z NORWESKIEGO PROCESU VIDKUNA QUISLINGA W 1945 ROKU JAKO ŹRÓDŁO HISTORYCZNE

Słowa kluczowe

Vidkun Quisling, Norwegia, stenogramy, procesy sądowe kolaborantów, druga wojna światowa

Keywords

Vidkun Quisling, Norway, transcripts, collaborators' trials, Second World War

Streszczenie

Druga wojna światowa była przełomowym okresem w dziejach Norwegii, a jej symbolami stały tak skrajne postacie jak król Haakon VII, nieustrudzony przeciwnik współpracy z Niemcami oraz kolaborujący z wrogiem Vidkun Quisling. Ten ostatni po zakończeniu wojny stanął przed sądem, co było efektem działań rządu norweskiego, zmierzających

MAGDA GAWINECKA-WOŹNIAK – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii. Od początku drogi naukowej związana z Uniwersytetem Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zatrudniona na stanowisku adiunkta w Katedrze Historii Skandynawii i Europy Środkowo-Wschodniej Instytutu Historii i Archiwistyki UMK. Jej zainteresowania badawcze związane są historią Skandynawii w XX wieku oraz stosunkami polsko-skandynawskimi. M.in. autorka monografii *Stosunki rządu polskiego z rządem norweskim na emigracji w Londynie w latach 1940–1945* (Toruń 2008) i *Polska – Dania : stosunki dwustronne w latach 1945–1968* (Toruń 2015).

E-mail: mga@umk.pl

ORCID ID: 0000-0001-7208-458X

do ukarania zdrajców i wykorzenienie z Norwegii ruchu, który stworzył Quisling. Problematyka norweska nadal zajmuje marginalne miejsce w polskiej historiografii, a informacje o Quislingu sprowadzają się do ogólnikowych stwierdzeń. Niniejszy artykuł przybliży polskiemu czytelnikowi stenogramy z procesów Vidkuna Quislinga – Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling (Postępowanie karne przeciwko Vidkunowi Quislingowi), zawiera ocenę wartości stenogramów jako źródła historycznego oraz odtwarza na ich podstawie przebieg rozpraw sądowych przeciwko największemu norweskiemu zdrajcy. Publikacja czy też odniesienia do niej nie funkcjonują w polskim obiegu naukowym. Opublikowane stenogramy dotyczą dwóch procesów, jakie toczyły się przeciwko Quislingowi, tj. przed sądem apelacyjnym i Sądem Najwyższym. Zawierają one akt oskarżenia, oświadczenie oskarżonego, mowę obrońcy oraz przesłuchania świadków. Nie jest to wyłącznie transkrypcja rozpraw sądowych, ale publikacja uzupełniona dokumentami, do których odnosili się uczestnicy procesu, są wśród nich materiały pochodzące z archiwów norweskich i niemieckich. Straffesak to unikalny dokument z historii wojny w Norwegii, odznaczający się nie tylko skrupulatnością i dokładnością, ale przede wszystkim całościowym ujęciem zagadnienia. Treść stenogramów dostarcza czytelnikowi wielu informacji o przebiegu procesu. Pozwala zapoznać się z linią obrony przyjętą przez adwokata Quislinga, w pełni odsłania też poglądy samego oskarżonego. Lektura stenogramów przynosi również bardzo interesujący obraz Norwegii okresu okupacji.

Summary

Transcripts from the Norwegian trial of Vidkun Quisling in 1945 as a historical source

The Second World War was a pivotal period in Norwegian history, symbolized by such extreme figures as King Haakon VII, a tireless opponent of collaboration with the Germans, and Vidkun Quisling, a collaborator with the enemy. The latter was put on trial after the end of the war as a result of the Norwegian government's efforts to punish traitors and eradicate the movement that Quisling had created from Norway. Norwegian issues still occupy a marginal place in Polish historiography, and information about Quisling is reduced to general statements. This article familiarizes the Polish reader with the transcripts from the trials of Vidkun Quisling – Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling (Criminal proceedings against Vidkun Quisling), assesses the value of the transcripts as a historical source and on their basis, reconstructs the course of the trials against Norway's greatest traitor. The publication or references to it do not function in the Polish scholarly circulation. The published transcripts concern the two trials that took place against Quisling, i.e. before the Court of Appeal and the Supreme Court. They include the indictment, the statement of the accused, the speech of the defence counsel and the questioning of witnesses. It is not just a transcription of the court hearings, but a publication supplemented by documents referred to by the participants in the trial, which include material from Norwegian and German archives. Straffesak is a unique document of the history of the war in Norway, distinguished not only by its meticulousness and accuracy, but above all by its comprehensive coverage of the issue. The content of the transcripts provides the reader with a wealth of information about the process. It provides an insight into the line of defence adopted by Quisling's lawyer and fully reveals the views of the accused himself. Reading the transcripts also brings a very interesting picture of the Norwegian occupation period.

Wraz z zakończeniem drugiej wojny światowej nastąpił czas rozliczenia i ukarania za zbrodnie popełnione w okresie konfliktu. 3 V 1945 r. Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Francja i Związek Sowiecki podpisały porozumienie o powołaniu Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w celu osądzenia zbrodniarzy wojennych, choć wcześniej pojawiały się głosy o przeprowadzeniu egzekucji bez procesu. 20 XI 1945 r. w Norymberdze rozpoczął się proces głównych niemieckich zbrodniarzy wojennych¹.

Organy sądowe państw okupowanych przez Niemcy prowadziły odrębne procesy przeciwko obywatelom kolaborującym z okupantem oraz zbrodniarzom hitlerowskim, którzy odznaczyli się szczególnym okrucieństwem. Problem „oczyszczenia” Norwegii z nazizmu stanowił jedno z najważniejszych zadań powojennego rządu norweskiego. W programie gabinetu Einara Gerhardsena znalazł się zapis o szybkim, surowym i zgodnym z prawem norweskim osądzeniu wszystkich obywateli związanych z nazizmem². Władze przystąpiły do realizacji tego postanowienia z dużą starannością, przygotowując się przede wszystkim od strony prawnej. Pierwsze kroki w kierunku rozszerzenia przepisów norweskiego Kodeksu karnego, który nie obejmował tak szerokiego wachlarza kolaboracji, podjął rząd na emigracji w Londynie. Do ustawodawstwa norweskiego wprowadzono m.in. karę śmierci za najcięższe przypadki zdrady, wcześniej ten typ kary można było użyć jedynie w warunkach wojennych w stosunku do żołnierzy³. Efektem rzetelnej pracy norweskich prawników był „Dekret o zdradzie” (*Landssvikaordningen*) – powszechnie stosowany w postępowaniach sądowych po zakończeniu wojny. Norweski Kodeks karny wymagał zmodyfikowania i dostosowania do nowych warunków, poprzez uwzględnienie nowej kategorii przewinień. Ostatecznie wyszczególniono 13 grup przestępstw okresu okupacji, wśród których znalazło się m.in. sprawowanie znaczących stanowisk i urzędów państwowych w administracji okupanta, aktywna działalność w partii nacjonalistycznej Nasjonal Samling (dalej NS), praca w niemieckiej policji bezpieczeństwa. Sądy norweskie ukarały ok. 50 tys. osób. Z czego 18 tys. otrzymało kary więzienia w wymiarze od 3 lat do dożywocia. Wydano 30 wyroków śmierci, z czego 25 zostało wykonanych⁴. Szczególne emocje wśród Norwegów i zainteresowanie całego świata wzbu-

¹ Opulski, „Norymberski proces niemieckich zbrodniarzy”.

² Denkwicz-Szczepaniak, *Norwegia na drodze dylematów i przemian 1945–1949*, 85.

³ Ibidem, 87.

⁴ Ibidem, 97.

działy dwa procesy. Mowa o procesie Vidkuna Quislinga – kolaboranta, lidera partii NS oraz Knuta Hamsuna – pisarza i noblisty.

Autorka postawiła sobie za cel przybliżenie polskiemu czytelnikowi stenogramów z procesów Vidkuna Quislinga – *Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling* (Postępowanie karne przeciwko Vidkunowi Quislingowi), dokonanie oceny wartości stenogramów jako źródła historycznego oraz odtworzenie na ich podstawie przebiegu rozprawy sądowej przeciwko największemu norweskiemu zdrajcy.

Norweska historiografia w zakresie drugiej wojny światowej jest bardzo bogata. Szczególne miejsce zajmują kilkutomowe syntezy *Norges Krig 1940–1945*⁵ i *Norge i Krig*⁶, stanowiące podsumowanie dorobku historyków norweskich w tej dziedzinie oraz norweski leksykon drugiej wojny światowej⁷. Wiele uwagi poświęcono kampanii norweskiej, norweskiemu ruchowi oporu, zarówno cywilnemu jak i zbrojnemu⁸. Postać Vidkuna Quislinga przez długi czas pozostawała poza zainteresowaniem norweskich badaczy. Dopiero ostatnie dekady XX w. przyniosły kompleksowe, polityczne biografie tego polityka, które wpisują się w nurt rozliczeniowy z bolesną i trudną przeszłością Norwegii⁹. Z kolei historycy polscy koncentrowali się przede wszystkim na zagadnieniach militarnych, co wynikało z udziału polskich żołnierzy w walkach o Narwik¹⁰. Problematyka norweska nadal zajmuje marginalne miejsce w polskiej historiografii, a informacje o Quislingu sprowadzają się do ogólnikowych stwierdzeń¹¹.

Stenogram jako źródło historyczne

Sposób postępowania z Quislingiem nie był od początku jasny. Jedną z rozważanych możliwości zakładała, że stanie on przed sądem wojskowym, a wy-

⁵ Steen, *Norges Krig 1940–1945*.

⁶ Skodvin, *Norge i krig: fremmedåk og frihetskamp 1940–1945*.

⁷ Dahl, *Norsk krigsleksikon 1940–1945*.

⁸ Gjelsvik, *Hjemmefronten*; Grimnes, *Hjemmefrontens ledelse*; Grimnes, *Veien inn i krigen*. *Regjeringen Naygaardsvolds krigsvedtak i 1940*; Skogrand, *Norsk forsvarshistorie*.

⁹ Dahl, *Quisling. A study in treachery*; Høidal, *Quisling – en studie in landssvik*.

¹⁰ Majorkiewicz, *Narwik. Dzieje Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich*; Biegański, *Polacy w bitwie o Narwik*; Kosiarz, *Polacy na morzach*.

¹¹ Konecki, *Skandynawia w drugiej wojnie światowej. Od neutralności i pacyfizmu do militaryzmu i wyścigu zbrojeń*; Denkwicz-Szczepaniak, *Norwegia w I połowie XX wieku*; Szelańska i Szelańska, *Historia Norwegii w XIX i XX wieku*.

rok śmierci zapadnie w trybie doraźnym. Z drugiej strony podniosły się głosy preferujące uruchomienie zwykłej procedury sądowej, co miało być właściwe od strony prawnej i politycznej. Tryb doraźny mógł bowiem zostać wykorzystany przez zwolenników Quislinga do podkreślenia jego męczeńskiej śmierci¹². Zdecydowano więc, że stanie on przed Sądem Apelacyjnym Eidsivalig¹³.

Norweskiemu wymiarowi sprawiedliwości zależało na tym, aby proces Quislinga był jawny, przejrzysty i przede wszystkim zgodny z prawem. Nie chciało dać jakichkolwiek podstaw do podważenia przebiegu rozprawy, a tym bardziej do zakwestionowania samego wyroku. Powojenne władze dążyły również do tego, aby każdy obywatel miał dostęp do materiałów z rozprawy sądowej największego zdrajcy w historii Norwegii, dlatego w 1946 r. opublikowano stenogramy z procesów Quislinga. Publikacja została wydana dzięki środkom publicznym przez Wydział ds. Zdrady Sądu Apelacyjnego Eidsivalig (Eidsivating lagstols landssvikavdeling).

Wydział ds. Zdrady utworzono w czerwcu 1945 r. w celu rozpatrzenia spraw związanych ze zdradą kraju. Rozwiązano go z dniem 1 VII 1949 r. na mocy rezolucji królewskiej, a dokumenty zgromadzone przez tę instytucję trafiły do Riksarkivet w Oslo (Norweskie Archiwum Narodowe). Riksarkivet wraz z ośmioma regionalnymi archiwami państwowymi (Statsarkivene: Oslo, Hamar, Kongsberg, Kristiansand, Stavanger, Bergen, Trondheim, Tromsø), Archiwum Samów (Samisk arkiv) oraz Norweskim Archiwum Zdrowia (Norsk helsearkiv) tworzy Narodowe Służby Archiwalne Norwegii (Arkivveket). Materiały z procesu Quislinga znajdują się w Riksarkivet w zespole Landssvikarkivet, Oslo politikammer (Archiwum zdrady, Komisariat w Oslo) sygnatura RA-S-3138-01. Dostępne są również w archiwum cyfrowym (www.digitalarkiv.no), na platformie służącej udostępnianiu zasobów norweskich archiwów.

Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling, czyli zapis postępowania sądowego przeciwko zdrajcy Vidkunowi Quislingowi to unikalny dokument z historii wojny w Norwegii, odznaczający się nie tylko skrupulatnością i dokładnością, ale przede wszystkim całościowym ujęciem zagadnienia. Dziwić może fakt, że pomimo ogromnej wartości historycznej publikacja nie doczekała się tłumaczenia na inne języki i dostępna jest jedynie w wersji nor-

¹² Høidal, *Quisling – en studie*, 563.

¹³ Jest to obecnie jeden z sześciu sądów apelacyjnych w Norwegii. Sprawy karne, w których maksymalna kara przekraczała sześć lat pozbawienia wolności, kierowane były bezpośrednio do sądu apelacyjnego; Gisle, „Rettsvesen i norge”.

weskiej (bokmål)¹⁴, co w znacznym stopniu ogranicza możliwość jej wykorzystania. Próżno więc szukać tekstu w polskim obiegu naukowym.

Opublikowane stenogramy dotyczą dwóch procesów, jakie prowadzono przeciwko Quislingowi. Pierwszy odbywał się w dniach od 20 VIII do 10 IX 1945 r. przed Sądem Apelacyjnym Eidsivalig, drugi natomiast obejmuje okres od 9 do 13 IX 1945 r., czyli obrady Sądu Najwyższego. Oprócz zapisu przebiegu procesów w publikacji znalazły się dokumenty (tekst apelacji, artykuły prasowe, listy, raporty) wykorzystane podczas rozpraw oraz lista zeznających świadków.

Najobszerniejszą część *Straffesak* stanowią materiały dotyczące procesu w sądzie apelacyjnym¹⁵. Składają się na nie: akt oskarżenia odczytany przez przewodniczącego sądu Erika Solema, mowa wstępna prokuratora Annæusa Schjødta, wyjaśnienia oskarżonego, przerywane pytaniami Solema. Ta część procesu została wzbogacona bogatym materiałem źródłowym. Przewodniczący Solem, uzasadniając swoje stanowisko, powoływał się na dokumenty znalezione w archiwach niemieckich i w prywatnym archiwum Quislinga w Gimle¹⁶. Stenogram zawiera również przesłuchania świadków. W sumie zeznawało 55 osób, z czego 48 zostało powołanych przez oskarżenie. W dalszej części znajduje się opinia neurologów o stanie psychicznym Quislinga, dwie mowy obrońcy Henrika Bergha, zeznanie Quislinga oraz wyrok sądu. Tą część publikacji zamyka tekst apelacji wniesiony przez Bergha.

Dużo skromniej prezentuje się stenogram z obrad Sądu Najwyższego¹⁷, choć wartość historyczna tego materiału jest niepodważalna. Na przebieg procesu w Sądzie Najwyższym składa się mowa obrońcy Vidkuna Quislinga, odpowiedź prokuratora, przesłuchanie biegłych – w tym wypadku dwóch lekarzy psychiatrów, wyjaśnienia oskarżonego oraz orzeczenie Sądu Najwyższego.

Wydawcy zadbali o to, aby w publikacji *Straffesak* znalazła się treść dokumentów, na które powoływali się podczas procesu jego uczestnicy¹⁸. Wśród zamieszczonych 258 pism obejmujących lata 1923–1945 możemy znaleźć listy Fridtjofa Nansena do Quislinga, w których polarnik i działacz humanitarny dziękuje Quislingowi za udział w akcji niesienia pomocy głodującym w Rosji

¹⁴ Jeden z dwóch oficjalnych języków pisanych w Norwegii.

¹⁵ *Straffesak*, 1–384.

¹⁶ Rezydencja Quislinga na Bygdøy. Pierwotna nazwa to „Villa Grande”. W mitologii nordyckiej Gimle oznaczało siedzibę bogów; Nøkleby, *Holdningskamp*, 191.

¹⁷ *Straffesak*, 387–466.

¹⁸ *Ibidem*, 469–646.

i Ukrainie, dokument pt. *Polityczne przygotowania akcji w Norwegii* – odsłaniający kulisy przygotowań do zajęcia Norwegii 9 IX 1940 r., *Memorandum dotyczące odejścia 9 IV* – opisujące okoliczności odsunięcia Quislinga od władzy w kwietniu 1940 r. Na szczególną uwagę zasługuje również list z 10 VII 1940 r., w którym Quisling zapewnia Führera o swojej lojalności i poparciu dla wspólnych celów Norwegii i III Rzeszy oraz zeznania Alfreda Rosenberga, gen. Alfreda Jodla i feldmarszałka Wilhelma Keitla złożone w sierpniu 1945 r. w Norymberdze. Wszystkie zamieszczone dokumenty zostały przetłumaczone na język norweski.

Stenogramy sądowe są bez wątpienia doskonałym źródłem historycznym. Przede wszystkim należy podkreślić, że jest to źródło wiarygodne. Transkrypcja prawnicza stanowi integralną część postępowania sądowego, dokumentuje każde słowo, zdanie, które pada z ust uczestników procesu. Nie ma więc mowy o zatajeniu czy przeinaczeniu jakiegokolwiek wypowiedzi. W przypadku *Straffesak* mamy do czynienia z opublikowaną transkrypcją uzupełnioną dokumentami, na które powoływali się uczestnicy procesu. Szczególną wartością tego rodzaju źródeł jest rzetelność i dokładność. Dzięki tej publikacji czytelnik może krok po kroku prześledzić proces człowieka, którego nazwisko stało się międzynarodowym synonimem zdrajcy, poczuć emocje towarzyszące oskarżycielom i oskarżonemu czy też poznać linię obrony przyjętą przez adwokata Quislinga. *Straffesak* jest nieocenionym źródłem do poznania historii Norwegii okresu drugiej wojny światowej od pierwszych kontaktów Quislinga z Niemcami, przez agresję niemiecką 9 IV 1940 r. i zamach stanu Quislinga, aż do polityki Niemców wobec ludności norweskiej i politycznej aktywności Quislinga pod auspicjami okupanta. *Straffesak* umożliwia głębsze zrozumienie wydarzeń tego okresu i skonfrontowanie ze sobą informacji uzyskanych z różnych źródeł.

W polskim obiegu naukowym funkcjonują materiały z procesu norymberskiego¹⁹, nie jest to jednak transkrypcja procesu, a jedynie zbiór wybranych dokumentów wytworzonych podczas rozpraw sądowych. W przypadku *Straffesak* mamy do czynienia ze źródłem kompletnym.

„Bohater” procesu – krótki życiorys Vidkuna Quislinga

Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling urodził się 18 VII 1887 r. w Fyresdal w rodzinie pastora. Od dzieciństwa przejawiał niezwykle zdolności intelektu-

¹⁹ Cyprian i Sawicki, *Materiały norymberskie*; Czerwiński, *Proces w Norymberdze*.

alne i osiągał najwyższe oceny na kolejnych etapach edukacji. W 1905 r. zdał maturę w Skien i wstąpił do Akademii Wojskowej, którą ukończył w 1911 r. z najlepszym wynikiem w dziejach szkoły²⁰. Dorastał przeświadczony o swojej wyjątkowości i powołaniu do rządzenia Norwegią. Poszukiwał tylko środków, które pozwoliłyby mu zyskać polityczny rozgłos i urzeczywistnić nieodparte pragnienie posiadania władzy²¹.

Przez kilka lat pracował w Sztabie Generalnym w stopniu kapitana. Był dobrze zapowiadającym się oficerem, którego droga do kariery wiodła przez Rosję. W marcu 1918 r. został attaché wojskowym przy placówce norweskiej w Piotrogradzie, a potem w Helsinkach. Jego szczegółowe raporty opisujące przebieg wojny domowej w Rosji były wysoko oceniane przez przełożonych. Znajomość języka rosyjskiego i doświadczenie zdobyte na Wschodzie sprawiły, że na początku lat dwudziestych Fridtjof Nansen zaangażował go do akcji niesienia pomocy humanitarnej prowadzonej w ramach Ligi Narodów. W latach 1927–29 Quisling był sekretarzem w norweskim poselstwie w Moskwie²².

Na początku lat dwudziestych zafascynowany triumfem komunizmu uznał socjalizm za klucz do przyszłości. Bezskutecznie jednak próbował nawiązać więzi z Norweską Partią Pracy i norweskimi komunistami²³. Sytuacja w Związku Radzieckim po dojściu Stalina do władzy przyczyniła się do znaczącej przemiany ideologicznej Quislinga w kierunku prawicowym. Jego teoria rasowa, przekonanie o zacofaniu Słowian i wyższości rasowej Germanów, poglądy na temat roli Żydów w rewolucji rosyjskiej stały się częścią książki *Russland og vi (Rosja i my)*. W 1928 r. odszedł ze służby w stopniu majora, a rok później powrócił do Norwegii i zaangażował się w politykę. Powszechny rozgłos zyskał serią artykułów postulujących zmianę konstytucji, reformy ekonomiczne, prowadzenie świadomej polityki rasowej w Norwegii i walkę z ideologią marksistowską, która miała stanowić zagrożenie dla społeczeństwa norweskiego. W 1930 r. związał się z Partią Chłopską (Bondepartiet), w rządzie której objął urząd ministra obrony. Zerwał jednak współpracę, gdy jego aspiracje przywódcze w partii nie zostały spełnione. W maju 1933 r. założył nacjonalistyczne ugrupowanie Nasjonal Samling i stał się jego liderem. Początkowo inspirował się faszystowskimi Włochami, przejmując od Mussoliniego korporacyjny model budowy państwa. Kiedy partia uzyskiwała znikome

²⁰ Dahl i Skodvin, „Vidkun Quisling”.

²¹ Høidal, „Vidkun Quisling”, 271.

²² Dahl i Skodvin, „Vidkun Quisling”.

²³ Høidal, „Vidkun Quisling”, 271.

poparcie społeczeństwa norweskiego w wyborach parlamentarnych w 1933 r. i w wyborach lokalnych w 1934 r., Quisling, zachęcony przejęciem władzy przez Hitlera, zbliżył się do wzoru niemieckiego, akceptując antysemityzm i rozwijając światopogląd rasowy o wyższości Norwegów. Próba naśladowania Hitlera nie przyniosła pożądanych rezultatów, bowiem w 1936 r. NS osiągnęło jeszcze gorszy wynik niż trzy lata wcześniej²⁴. Powodem utraty poparcia wyborców była między innymi opozycja ze strony kościoła luterńskiego zrażonego głoszonym przez NS antysemityzmem²⁵.

Quisling stracił nadzieję na dojście do władzy bez wsparcia z zagranicy, a naturalnym partnerem wydawały się Niemcy. Udało mu się nawiązać kontakt z kluczowymi urzędnikami partii nazistowskiej i niemieckiej marynarki wojennej. To Alfred Rosenberg i gen. Erich Maria Raeder, widząc ideologiczną bliskość z partią NS i szansę na osiągnięcie własnych celów, umożliwili Quislingowi spotkanie z Hitlerem w grudniu 1939 r.²⁶. Quisling przekonywał wtedy Führera o pozornej, norweskiej neutralności i współpracy rządu norweskiego z Wielką Brytanią, która w przypadku wojny miała uzyskać bazy na terenie Norwegii²⁷. Sugerował możliwość przejęcia przez NS władzy w Norwegii przy wsparciu niemieckim oraz podkreślał korzyści wynikające z opowania Norwegii przez armię niemiecką. W zamian za przekazane informacje Quisling otrzymał znaczną pomoc finansową na rozwój swojej partii. Po spotkaniu Hitler podjął decyzję o przygotowaniu planu ataku na Norwęgę, nie wtajemniczając Quislinga, chwilowo nie wyznaczono mu też żadnej roli politycznej. Dopiero rano 9 IV 1940 r., w dzień niemieckiej agresji na Danię i Norwęgę przedstawiciel Rosenberga zapoznał Quislinga z sytuacją i przedstawił niemieckie oczekiwania – miał on przejąć władzę i odwołać mobilizację norweskiej armii. Wieczorem tego samego dnia lider NS dokonał zamachu stanu i ogłosił się premierem. Jego rząd nie przetrwał jednak długo, już po kilku dniach Niemcy zmusili go do rezygnacji, ponieważ król Haakon VII nie chciał zaakceptować nowej sytuacji politycznej, a protesty społeczeństwa norweskiego przeciwko Niemcom nasiliły się. Mimo wszystko w sierpniu 1940 r. Hitler podziękował Quislingowi za informacje przekazane w grudniu 1939 r. i zapewnił, że odegra on znaczącą rolę w norweskiej polityce u boku niemieckiego komisarza w Norwegii Josefa Terbovena. Quisling miał przejąć samo-

²⁴ Larsen, „Charisma from below”, 237.

²⁵ Høidal, „Vidkun Quisling”, 273.

²⁶ Ibidem, 274.

²⁷ Łężyk, „Norwegowie w Waffen SS”, 125.

dzielne rządy, kiedy NS stanie się organizacją masową²⁸. Zakładano, iż nastąpi to za sześć miesięcy, w rzeczywistości awans polityczny Quislinga nastąpił w lutym 1942 r.

25 IX 1940 r. komisarz Terboven powołał rząd złożony w większości z członków NS. Quisling pozostał poza gabinetem, jednak regularnie spotykał się z ministrami i czekał na swoją szansę. Chciał niezależnego od Niemiec rządu NS, co miało wzmocnić jego pozycję w opinii Norwegów. Ostatecznie 1 II 1942 r. objął władzę jako minister-prezydent, uzyskując kompetencje przypisane wcześniej królowi i parlamentowi. Niemcy starali się podtrzymać iluzję, że to Norwegowie kierowali administracją w Norwegii²⁹, w rzeczywistości uprawnienia ministra-prezydenta były bardzo ograniczone na rzecz Terbovena³⁰.

Przywództwo Quislinga nie posiadało żadnego naturalnego autorytetu i mogło być utrzymane jedynie za pomocą środków represyjnych. Jego ambicje sięgały daleko, ale wielokrotnie hamował je niemiecki okupant, uznając poczynania Quislinga za zbyt samodzielne i szkodliwe dla interesów Rzeszy. Plany Quislinga zaczęły wkrótce irytować Hitlera, dlatego we wrześniu 1942 r. odebrał mu możliwość bezpośredniego kontaktu z nim. Odtąd cała korespondencja dotycząca Norwegii miała przechodzić przez Terbovena, a potem Hansa Lammersa, szefa kancelarii Rzeszy³¹. Joseph Goebbels nazwał szefa NS marionetką w rękach niemieckich, która nie może planować ani działać bez porozumienia z Niemcami³². Terboven też nie miał dobrego zdania o Quislingu i dziwił się, dlaczego pewne kręgi w Berlinie były tak pozytywnie nastawione do niego. Nie rozumiał, jak lider partii może nie znać liczby swoich zwolenników, a przede wszystkim nazwisk lokalnych przywódców. Quislinga uważał za próżnego i pozbawionego idei naśladowcę Führera. Nigdy nie zmienił swojej opinii na jego temat – „jest przyzwoity, ale głupi”³³.

Objęcie władzy przez Quislinga rozpoczęło nowy etap nazyfikacji Norwegii. Jej głównym celem stało się przejęcie kontroli nad systemem edukacji poprzez przymusową rekrutację dzieci i młodzieży w wieku 10–18 lat do organizacji wzorowanej na Hitlerjugend, a nauczycieli do związku zawodowego podporządkowanego NS. Te działania spowodowały silny opór społeczeństwa

²⁸ Larsen, „Charisma from below”, 239.

²⁹ Høidal, „Vidkun Quisling”, 275.

³⁰ Nøkleby, *Josef Terboven*, 204.

³¹ Larsen, „Charisma from below”, 240.

³² *Joseph Goebbels dzienniki*, 2: 382.

³³ Nøkleby, *Josef Terboven*, 25.

norweskiego, któremu przewodzili duchowni³⁴. Terboven uważnie przyglądał się pracy rządu Quislinga i interweniował, kiedy uznał jego posunięcia za szkodliwe. Wiedząc, że sam Hitler postanowił odłożyć rozprawę z Kościołem na okres powojenny, ostrzegał Quislinga i powstrzymywał przed represjami wobec duchownych. To prawdopodobnie on przekonał lidera NS, aby zamienił karę śmierci biskupa Oslo Eivinda Berggrava na internowanie³⁵. Ponieważ atak na dzieci, nauczycieli i Kościół wywołał jeszcze większą niechęć Norwegów do NS, komisarz zmusił Quislinga do wstrzymania planów stworzenia norweskiego związku pracy, który miał obejmować wszystkich aktywnych zawodowo Norwegów. Terboven nie chciał mieć przeciwko sobie całego kraju, już wcześniej przy pomocy policji i gróźb kar śmierci rozwiązywał problemy Quislinga z protestującym społeczeństwem norweskim³⁶.

W okresie okupacji niemieckiej deportowano do Auschwitz 772 norweskich Żydów, z których przeżyło tylko 34. I chociaż rozkaz o ich aresztowaniu i wysłaniu do obozu koncentracyjnego wydali Niemcy, to odpowiedzialność Quislinga, który stał na czele rządu, kierował administracją i przewodził partii NS, nie budzi wątpliwości. On i jego urzędnicy wprowadzali niemieckie nakazy w życie. Po aresztowaniu nie wykazali żadnego zainteresowania losem ludności żydowskiej, a samą akcję wykorzystali do konfiskaty jej własności.

Samobójstwo Hitlera ostatecznie zniszczyło morale norweskiej partii Nasjonal Samling. Klęska Niemiec wydawała się nieunikniona, chociaż jeszcze niedawno irracjonalnie wierzono w możliwości Führera³⁷. Bezwarunkowo lojalny wobec Hitlera Quisling nie myślał o odebraniu sobie życia, nie zamierzał również uciekać z kraju, choć komisarz Terboven oferował mu miejsce w swoim samolocie³⁸. W związku ze zbliżającą się kapitulacją Niemiec i zmianą władzy w Norwegii chciał wynegocjować dla siebie i swoich ministrów jak najkorzystniejsze warunki. Jednak założenie, że norweski rząd na emigracji bądź kierownictwo ruchu oporu będą z nim negocjować, było całkowicie naiwne i nierealne³⁹.

Informacja o niemieckiej kapitulacji dotarła do Quislinga 7 maja o godzinie 15.50 poprzez norweskie radio NRK. Szef policji nakazał Quislingowi

³⁴ Ibidem, 207.

³⁵ Ibidem, 211.

³⁶ Ibidem, 217–9.

³⁷ Dahl, *Quisling*, 360.

³⁸ Eriksen i Halvorsen, *Frigjøring*, 180.

³⁹ Dahl, *Quisling*, 360.

i jego ministrom natychmiastowe zgłoszenie się na posterunek policji⁴⁰. Twarde warunki norweskiej policji wywołały szok wśród zebranych w Gimle. Sam Quisling był również wstrząśnięty. Perspektywa aresztowania oznaczała dla niego ogromne upokorzenie. Obawiał się najbardziej więzienia i postawienia przed sądem za zdradę, dlatego jeszcze przed kapitulacją zaczął przygotowywać swoją obronę. 9 maja o godzinie 6.22 konwój z Quislingiem wyjechał z Gimle w kierunku Oslo, a o 7.00 Quisling znajdował się już w izbie więziennej. Prawdopodobnie wciąż liczył na internowanie, ponieważ zabrał ze sobą cztery kufry pełne ubrań i jedzenia, na które niewielu Norwegów mogło sobie pozwolić. Czekala na niego zwykła cela, a jego codzienną dietę stanowiły przede wszystkim śledzie i ziemniaki. Strzeżony dzień i noc, w obawie przed popełnieniem samobójstwa, pozbawiony możliwości czytania gazet spędził dziesięć tygodni w policyjnym areszcie⁴¹. Po tym okresie przewieziono go do twierdzy Akershus i umieszczono w celi na szczycie starej, więziennej wieży⁴². Tym samym skończył się ostatecznie okres jego aktywności politycznej. Człowiek, który uzurpował sobie władzę parlamentu, rządu i króla, teraz przebywał w więzieniu jak zwykły przestępca.

Proces Quislinga w świetle dokumentacji sądowej

W oczekiwaniu na rozprawę prokurator Annæus Schjødt zlecił zbadanie stanu umysłowego Quislinga, chciał bowiem wiedzieć, czy może on ponosić pełną odpowiedzialność karną za swoje czyny. Zdaniem lekarzy psychiatrów oskarżony był bardzo inteligentnym człowiekiem, „z osobliwą mieszaniną głębokich zahamowań i wysoką oceną samego siebie”, ale nie posiadał żadnych zaburzeń psychicznych⁴³.

Proces Quislinga rozpoczął się 20 VIII 1945 r. punktualnie o godzinie 10.00. Z uwagi na ogromne zainteresowanie opinii publicznej rozprawę zdecydowano się przenieść z budynku sądu do łoży wolnomularskiej, gdzie największa sala została wypełniona po brzegi. Wśród zgromadzonej publiczności znajdowało się około 200 zagranicznych dziennikarzy⁴⁴.

⁴⁰ Høidal, *Quisling*, 559.

⁴¹ Ibidem, 561–2.

⁴² Dahl, *Quisling*, 373.

⁴³ *Straffesak*, 440–1.

⁴⁴ Høidal, *Quisling*, 571.

Przyszłość Quislinga leżała w rękach dziewięcioosobowego składu sędziowskiego, w którym zasiadało czterech zawodowych sędziów i pięciu wcześniej wybranych ławników. Wśród tych ostatnich znajdowało się dwóch fryzjerów, hydraulik, pracownik fizyczny oraz księgowy⁴⁵. Na przewodniczącego sądu wyznaczono Erika Solema, który przed wojną był członkiem Sądu Najwyższego, natomiast w czasie wojny aktywnie działał w ruchu oporu i uczestniczył w opracowaniu specjalnego ustawodawstwa przeciwko kolaborantom⁴⁶.

Po przedstawieniu członków składu sędziowskiego przewodniczący Erik Solem odczytał obszerny akt oskarżenia. Pierwszy punkt dotyczył zdrady wojennej. Ten zarzut uzasadniać miały następujące czyny Quislinga: przemówienie z 9 IV 1940 r., w którym ogłosił przejście władzy, próba odwołania rządowej mobilizacji 10 kwietnia, żądanie wstrzymania mobilizacji 11 kwietnia, próba przejścia baterii obrony wybrzeża w Bolærne, aby w ten sposób powstrzymać norweski opór, apel z 12 kwietnia wzywający norweskich oficerów marynarki do poddania się. Drugi zarzut dotyczył bezprawnej próby sprowadzenia do Norwegii obcej władzy. Był on najbardziej rozbudowany, bowiem poza wszystkimi przewinieniami wymienionymi w pierwszym punkcie zawierał jeszcze szereg innych czynów Quislinga, tj.: spiskowanie z nazistami przed wojną i uzyskanie od nich pieniędzy w celu przejścia władzy, utworzenie rządu 9 kwietnia, rozkaz aresztowania rządu Nygaardsvolda wydany pułkownikowi Hansowi Hiorthowi w Elverum, udzielenie pomocy Niemcom przy zajmowaniu Ministerstwa Obrony, działania podejmowane w okresie od 15 IV do 25 IX 1940 r. w celu wyeliminowania prawnie uznanej Rady Administracyjnej, praca na rzecz władz okupacyjnych w okresie istnienia Rady Komisarycznej i pełnienia przez Quislinga funkcji ministra-prezydenta, pomoc w niemieckim zwalczaniu norweskiego ruchu oporu, werbowanie Norwęgów do niemieckiej armii.

Trzeci punkt oskarżenia dotyczył bezprawnego skierowania broni przeciwko Norwegii. Quislingowi postawiono również zarzut nielegalnej zmiany konstytucji. Nie chodziło tylko o jego działania w kwietniu 1940 r. i w okresie, kiedy był ministrem-prezydentem, ale o fakt, że przez całą okupację chciał stworzyć i rozszerzyć nazistowską formę rządów. Quisling usłyszał zarzut morderstwa i współudziału w morderstwie⁴⁷. Chodziło o egzekucję Gunnara

⁴⁵ *Straffesak*, 2.

⁴⁶ Fiflet, „Erik Solem”.

⁴⁷ *Straffesak*, 2–5.

Eilifsena⁴⁸, pomoc Niemcom przy zabójstwie Viggo Hansteena⁴⁹, zachęcanie do deportowania norweskich Żydów do niemieckich obozów śmierci, odmowę ułaskawienia 14 członków ruchu oporu, rozstrzelanych w ramach odwetu za zamach na Karla Marthinsena⁵⁰.

Cztery ostatnie punkty oskarżenia (pkt 6–9) dotyczyły przestępstw ekonomicznych i miały drugorzędne znaczenie. Quislinga oskarżono o bezprawne uzyskanie korzyści z kradzieży majątku będącego własnością zamku królewskiego, Norske Selskab (Towarzystwo Norweskie) i wolnomularstwa. Postawiono mu również zarzut konfiskaty własności należącej do partii politycznych, tj. ich depozytów bankowych i papierów wartościowych, majątku osób, które na mocy prawa z 19 III 1942 r. uznano za winne „prowadzenia wrogiej działalności wobec państwa i społeczeństwa”, norweskich Żydów, którym skonfiskowano majątek 26 X 1942 r., oraz osób, które uciekły z kraju. Punkt 7 aktu mówił o bezprawnym przejęciu publicznych pieniędzy, z których Quisling wypłacał sobie i swoim ministrom pensje, utrzymywał rezydencje Gimle i Ørneredet w Asker, przeprowadzał szkolenia Hird, finansował NS, organizacje nazistowskie i ochotników norweskich walczących po stronie Niemiec. Punkty 8 i 9 dotyczyły przyjęcia skradzionego albo cudzego mienia. Podstawę tych zarzutów stanowiło uzyskanie 300 tys. koron od ministra finansów Frederika Prytza i 400 tys. koron od przedsiębiorcy Dietricha Hildischa, oraz przejęcie plebanii w Fyresdal w 1944 r.⁵¹ Po tym jak Quisling nie przyznał się do żadnego z postawionych mu zarzutów, prokurator Schjødt przez blisko trzy godziny przedstawiał katalog przewinień Quislinga i uzasadniał każdy punkt aktu oskarżenia.

Przesłuchanie Quislinga miało miejsce w dniach 20–23 sierpnia. Prokuratura dostarczyła wiele nowych dokumentów obciążających lidera NS. Dawały one obraz szeroko zakrojonych planów przewrotu w Norwegii i tajnych

⁴⁸ Gunnar Eilifsen – norweski policjant rozstrzelany 16 VIII 1943 r. za odmowę aresztowania trzech norweskich dziewczyn, które nie zgłosiły się do pracy przymusowej; Jørgensen, „Gunnar Eilifsen”.

⁴⁹ Viggo Hansteen – norweski polityk i prawnik. Doradca Norweskiej Centrali Związków Zawodowych. Sprzeciwiał się próbom przejęcia przez Quislinga kontroli nad organizacją. We wrześniu 1941 r. skazany na śmierć przez sąd wojenny; Berntsen, „Viggo Hansteen”.

⁵⁰ Karl Marthinsen – polityk NS, od 1943 r. szef policji bezpieczeństwa, a od 1944 r. przewodził zbrojnej frakcji NS – Hird. Przeprowadził akcję deportacji norweskich Żydów. Został zabity w lutym 1945 r. przed budynkiem Uniwersytetu w Oslo; Skodvin, „Karl Alfred Nicolay Marthinsen”.

⁵¹ *Straffesak*, 7.

kontaktów między Oslo a Berlinem. Quisling znalazł się w ogniu pytań i miał trudności z udzieleniem odpowiedzi na bardzo szczegółowe pytania sędziego. Solem odczytał również dokument pt. *Polityczne przygotowania akcji w Norwegii* z 15 VI 1940 r., znaleziony w niemieckim archiwum, który jeszcze bardziej pogрузzył Quislinga. Była w nim mowa o kontaktach Quislinga z biurem zagranicznym NSDAP, nawiązanych kilka lat przed wojną, o podkreślaniu przez oskarżonego geopolitycznego znaczenia norweskiego wybrzeża, o prośbie dotyczącej przeszkolenia na terenie Niemiec gorliwych funkcjonariuszy NS⁵². Quisling nadal zaprzeczał uczestniczeniu w tajnym planowaniu ataku na Norwęgę, przyjęciu pieniędzy z biura Rosenberga oraz kontaktom z przedstawicielami Rosenberga przed 9 IV 1940 r.⁵³. I chociaż negował wiele rzeczy, to przyznał, że chciał podjąć działania przeciwko rządowi Nygaardsvolda, gdyby Wielka Brytania i Francja rozmieściły swoje wojska w Norwegii. Jego narodo- wy rząd miał wtedy poprosić o niemiecką pomoc⁵⁴. Jednak wbrew temu, co znajdowało się w dokumentach, twierdził, że nie uczestniczył w planowaniu niemieckiej akcji, która miała uprzedzić ewentualny aliancki atak na Norwęgę i nie oferował baz morskich Niemcom⁵⁵.

Najbardziej obszerne zarzuty postawiono Quislingowi w związku z jego działalnością w kwietniu 1940 r., kiedy próbował uczynić siebie szefem nowego rządu. Były one łatwe do udowodnienia, ponieważ potwierdzały je materiały prasowe i radiowe. Wyjaśnienia Quislinga na temat wydarzeń z 9 kwietnia były mało przekonujące. Jego najważniejsza linia obrony sprowadzała się do twierdzenia, że działał jak patriota w sytuacji najwyższej konieczności, kiedy rząd norweski uciekł przed odpowiedzialnością.

Dokumenty zgromadzone przez prokuratora obciążały Quislinga i jego działalność również po kwietniu 1940 r. Na zarzut dotyczący przyjaznych wypowiedzi wobec Niemców odpowiedział, że miały one podłoże taktyczne i służyły uzyskaniu ich poparcia dla sprawy norweskiej. Trudno było Quislingowi usprawiedliwić pomoc, jaką udzielił Niemcom podczas wojny z uwagi na brutalne metody, jakie stosowali naziści. Quisling twierdził, że wiedział o obozach koncentracyjnych tyle samo co większość Norwęgów i nie był świadomy tortur stosowanych przez Niemców podczas wojny⁵⁶. Jeśli chodzi o zachęcanie

⁵² Ibidem, 28–31.

⁵³ Ibidem, 33.

⁵⁴ Ibidem, 59–60.

⁵⁵ Ibidem, 40.

⁵⁶ Ibidem, 107.

młodych Norwegów do wstępowania do różnych oddziałów militarnych, które walczyły po stronie Niemiec, oświadczył, że miały one zostać wykorzystane do budowania nowych, norweskich sił zbrojnych, a potem do odzyskania przez Norwegię pełnej niezależności⁵⁷.

Quisling zaprzeczył, że przyczynił się do śmierci Viggo Hansteena i Gunara Eilifsen, całą winę zrzucając na Niemców⁵⁸. Podobną linię obrony obrał, jeśli chodzi o aresztowanie norweskich Żydów i ich deportację do Auschwitz. Utrzymywał, że nie miał pojęcia o niemieckich planach wobec norweskich Żydów, nie zdawał sobie sprawy z tego, co im może grozić i nie znał ich losu po wysłaniu do Polski⁵⁹.

Przez cały proces Quisling próbował konsekwentnie unikać odpowiedzialności i przerzucić winę na innych. Materiał dowodowy był jednak przytłaczający, co więcej, lider NS miał przeciwko sobie wiele obciążających zeznań świadków. Spośród 55 osób zeznających w sprawie 48 powołał prokurator. Wartość złożonych wyjaśnień nie była jednakowa. Część z nich miała niewielkie znaczenie, opierała się bowiem na informacjach z drugiej ręki albo dotyczyła mało znaczących momentów⁶⁰. Jednak większość potwierdzała zarzuty stawiane przez prokuraturę. Emocjonalny opis nieludzkiego traktowania Żydów w Auschwitz przedstawili dwaj norwescy Żydzi, którzy znaleźli się w grupie 25 osób ocalałych z obozu. Quisling ponownie bronił się, tłumacząc, że nic nie wiedział o akcji deportowania norweskich Żydów aż do chwili jej rozpoczęcia⁶¹. Niewiele do sprawy wniosło przesłuchanie ministra spraw wewnętrznych w rządzie Quislinga – Alberta Hagelina, który na początku zaznaczył, że od 1944 r. cierpi na amnezję i przy każdym pytaniu zasłaniał się brakiem pamięci⁶².

Jako pierwszy ze świadków obrony zeznawał bohater kampanii 1940 r. gen. Otto Ruge. Jego zeznania wywołały sensację. Wyraził on bowiem podziw dla umiejętności i inteligencji Quislinga, kiedy obaj pracowali w Sztabie Generalnym⁶³. Bliski kolega Quislinga Halvor Hansson pozytywnie ocenił jego dokonania jako ministra obrony, natomiast ambasador Andreas Urbye po-

⁵⁷ Ibidem, 11–112.

⁵⁸ Ibidem, 133.

⁵⁹ Ibidem, 126.

⁶⁰ Dahl, *Quisling*, 580.

⁶¹ *Straffesak*, 157–60.

⁶² Ibidem, 180.

⁶³ Ibidem, 235.

chwalił go za pracę dyplomatyczną w Helsinkach i Moskwie⁶⁴. Jednak Quislinga najbardziej wzruszyły słowa przyjaciela z dzieciństwa Vilhelma Ullmanna:

„Jestem pewien, że mówię w imieniu wszystkich kolegów, kiedy opisuję go [Quislinga] jako najbardziej zaufanego, miłego i dobrego przyjaciela. On był wyjątkowym erudytą w naszym mniemaniu, podziwialiśmy go, wynosiliśmy na piedestał”⁶⁵.

Świadkowie wezwani przez Henrika Bergha nie widzieli żadnego podobieństwa między Quislingiem, którego znali, a tym, który stał przed sądem. Ich zdaniem były to zupełnie inne osoby⁶⁶. Pochwały ze strony świadków obrony dały bardziej różnorodny obraz osobowości Quislinga i chociaż nie miały one żadnego wpływu na stawiane mu zarzuty, to po ich wysłuchaniu sąd zdecydował o ponownym zbadaniu stanu psychicznego Quislinga, aby uniknąć krytyki za brak wystarczającej opieki nad oskarżonym⁶⁷.

Quisling został poddany obszernym i bardzo bolesnym badaniom psychiatrycznym, które nie wykazały żadnych cech organicznego uszkodzenia mózgu i choroby umysłowej. Nie istniały podstawy medyczne, aby Quisling nie odpowiadał w pełni za swoje czyny. Badania były na tyle wyczerpujące, że Quisling nie dał rady stanąć przed sądem następnego dnia⁶⁸.

Proces wznowiono w piątek 31 sierpnia. W tym dniu przez cztery godziny przemawiał prokurator Schjødt, który stwierdził, że zebrany materiał dowodowy daje jasny i szczegółowy obraz największej zdrady, jaką kiedykolwiek widziała Norwegia. Nawet przez chwilę nie wierzył w zapewnienia Quislinga o wzniosłych celach, jakimi się kierował⁶⁹. Prokurator domagał się dla oskarżonego kary śmierci⁷⁰.

Mowę obronną wyznaczono na 5 września. Bergh był nie tylko zdolnym prawnikiem, ale również wnikliwym psychologiem. Zamiast powoływać się na paragrafy Kodeksu karnego, starał się wyjaśnić motyw działania swojego klienta i odwołać do uczuć sądu⁷¹. Próbując wzbudzić sympatię dla oskar-

⁶⁴ Ibidem, 238–9.

⁶⁵ Ibidem, 240.

⁶⁶ Ibidem, 239.

⁶⁷ Ibidem, 244.

⁶⁸ Ibidem, 244–5.

⁶⁹ Ibidem, 269.

⁷⁰ Ibidem, 273.

⁷¹ Høidal, *Quisling*, 589.

żonego, podkreślił, że Quisling będzie rozliczany w sali, w której nikt nie jest mu przychylny, bowiem żaden z jego wcześniejszych zwolenników nie mógł uczestniczyć w obradach sądu. Wszyscy, którzy mieli decydować o losie Quislinga, nawet obrońca, byli w czasie wojny jego przeciwnikami. W takiej sytuacji – przekonywał obrońca – należało dać oskarżonemu prawo do bycia zrozumianym, choć nikomu nie było łatwo odgadnąć Quislinga⁷². Bergh zbudował swoją obronę wokół koncepcji „zagadki Quislinga”. Zastanawiał się więc, jak to możliwe, że człowiek, który uczestniczył w akcji humanitarnej Nansena, był wysoko oceniany moralnie i intelektualnie, teraz stał oskarżony o tak poważne przestępstwa. Podczas gdy jego zwolennicy widzieli w nim człowieka o nienagannym charakterze, przywódcę i proroka, opinia publiczna postrzegała go jako osobę żądną władzy i pieniędzy⁷³. Obrońca cytował listy Nansena do Quislinga, w których laureat Pokojowej Nagrody Nobla wyrażał swoją wdzięczność za znakomitą pracę Quislinga w Rosji⁷⁴. Zdaniem Bergha pogarda dla komunizmu i entuzjazm dla związku nordyckiego stały się dla Quislinga religią, a jego doświadczenie i przeżycia z pobytu w Rosji miały sprawić, że na wydarzenia z okresu wojny patrzył z całkowicie innej perspektywy niż większość Norwegów⁷⁵.

Bergh próbował negować albo zmniejszyć wagę niektórych zarzutów, podważał też wiarygodność niemieckich dokumentów. Nadal kładł nacisk na poznanie motywów działań Quislinga. Posunięcia swojego klienta w 1940 r. tłumaczył kilkoma względami, tj. strachem, że Norwegia podzieli los Polski, oraz brakiem zaufania do Wielkiej Brytanii i własnego rządu, który nie wykazywał chęci obrony kraju⁷⁶. Bergh uważał, że Quisling nigdy nie zamierzał pomagać wrogowi czy też wstrzymywać opór Norwegii, dlatego kara śmierci nie powinna zostać zasądzona. Porównał Quislinga do parlamentarzystów norweskich i czołowych przedstawicieli życia gospodarczego, którzy również skompromitowali się, pertraktując z Niemcami latem 1940 r. Z uwagi na wypowiedzi biegłych psychiatrów nie mógł powołać się na chorobę umysłową albo niepo czytalność Quislinga, jednak uważał, że w oskarżonym było coś szczególnego „fizycznego albo psychicznego, czego nikt z nas i lekarzy nie rozumiał”. Na

⁷² *Straffesak*, 279.

⁷³ *Ibidem*, 284.

⁷⁴ *Ibidem*, 282–3.

⁷⁵ *Ibidem*, 286–8.

⁷⁶ *Ibidem*, 299.

koniec stwierdził, że oskarżony powinien zostać uniewinniony albo potraktowany w łagodniejszy sposób⁷⁷.

Quisling otrzymał możliwość ustosunkowania się do stawianych mu zarzutów, z czego skorzystał 6 i 7 października. Na początku skrytykował sposób, w jaki został potraktowany po zakończeniu wojny. Nałożony na niego obowiązek meldowania się na policji uznał za żałosny i właściwy dla zwykłego przestępcy. Podkreślił, że nie skorzystał z możliwości wyjazdu z kraju, ponieważ nie chciał opuścić swoich rodaków. Zapewnił też, że nie zniszczył żadnych dokumentów, które posiadał, choć mogły one zostać wykorzystane przeciwko niemu⁷⁸. Odniósł się do swojego dzieciństwa spędzonego w wąskiej, górskiej dolinie, w nieopisanej miłości do ojczyzny. Z dumą podkreślał swoje pochodzenie i wartości wyniesione z domu. Nie rozumiał, dlaczego został oskarżony o zdradę, chociaż kochał swoją ojczyznę i przez 15 lat jej służył, zaniedbując przy tym życie prywatne. Nie zgadzał się z przypisywaną mu żądzą władzy, to uczucie miało być mu zupełnie obce. Zapewniał, że nigdy nie walczył i nie zabiegał o władzę w Norwegii, a jedynie naprawiał skutki inwazji i okupacji niemieckiej. Starał się zrobić wszystko, co najlepsze dla swojego kraju i w każdej chwili był gotów ustąpić miejsca każdemu, kto nadawałby się na to stanowisko. Jedynym motywem, jakim się kierował, miała być chęć uniknięcia przez Oslo losu Warszawy. Podkreślał, że polityka nie oznaczała dla niego partyjnych interesów, zarobku, osobistych ambicji, ale symbolizowała pragnienie poświęcenia się i praktycznego działania dla dobra własnego narodu⁷⁹.

Quisling konsekwentnie zaprzeczał regularnym kontaktom z Niemcami, a jego jedyna łączność z nimi miała ograniczać się do przypadkowych spotkań przed 1939 r. Duma nie pozwoliła mu też prosić Niemców o pieniądze na rozwój partii. Uznał za bezzasadne przekonanie, że gdyby 9 kwietnia nie nadszedł, Norwegia mogłaby żyć pięć lat w pokoju. Według jego teorii Norwegii groziła okupacja ze strony Anglii i Francji, które zdecydowały się zaminować norweskie wody terytorialne, a potem wkroczyć do Norwegii. Niemcy natomiast przybyli, aby uporządkować sytuację. Zaprzeczył, że przekazał władzom niemieckim komunikaty wojskowe, które w jakikolwiek sposób wykraczałyby poza to, co można znaleźć w zwykłych podręcznikach. W rozmowach z Niemcami nie ujawnił nic niewłaściwego, zadbał jedynie o interesy swojego kraju. Zapewnił, że nie miał nic wspólnego z planem zajęcia Norwegii, nie wiedział,

⁷⁷ Ibidem, 319.

⁷⁸ Ibidem, 329.

⁷⁹ Ibidem, 340, 343.

kiedy akcja zostanie przeprowadzona, jakimi siłami i w jaki sposób. Żarliwie podkreślał, że stał się narzędziem, które pomogło Norwegii i krajom skandynawskim uniknąć największej katastrofy, jaka mogła je spotkać, chociaż większość Norwegów nie rozumiała tego⁸⁰.

Quisling nie zgadzał się z twierdzeniem, że to on przekonał Hitlera do przygotowania operacji w Norwegii. Jego zdaniem co najmniej dwa miesiące wcześniej niemiecki przywódca zwrócił uwagę na norweski problem⁸¹. Zaprzeczył istnieniu umowy z Hitlerem dotyczącej utworzenia nowego rządu w Norwegii oraz zamiarowi dokonania zamachu stanu, kiedy jednak władze norweskie opuściły miasto, musiał zadbać o interesy państwa⁸². To, co zrobił 9 kwietnia, w jego mniemaniu zasługiwało na uznanie. I chociaż mógł wycofać się z życia politycznego i wrócić do swojego domu w Telemarku, to zdecydował się zająć losem ojczyzny⁸³.

Quisling zapewnił, że nigdy nie działał przeciwko żadnemu Norwegowi i nie mścił się na swoich przeciwnikach. Ustosunkowując się do zarzutu prześladowania norweskich Żydów, stwierdził, że nie miał bezpośrednich związków z tą sprawą, nie wiedział nic o aresztowaniach i deportacjach. W żaden sposób nie potrafił też zrozumieć, dlaczego Niemcy to zrobili. Wielokrotnie miał wstawiać się za Norwegami u Niemców i uratować wielu od śmierci. Uważał, że w latach okupacji wyświadczył Norwegii wielką przysługę i gdyby nie jego zaangażowanie Norwegię spotkałby cięższy los⁸⁴. Porównał się do świętego Olafa i Oliviera Cromwella, których doceniła dopiero historia, gdyż „żaden prorok nie jest dobrze przyjmowany w swoim rodzinnym kraju”. Wysoko oceniał swoją politykę krajową i europejską, a wydarzenia 9 IV 1940 r. miały pokazać, że jego ostrzeżenia przed rozwojem sytuacji międzynarodowej były słuszne. Obraz jego osoby, który starano się stworzyć, uznał za niezgodny z rzeczywistością. Groteskową nazwał wiarę w to, że człowiek, który zostawił wszystko i zaryzykował swoje życie w Rosji i na Ukrainie, aby uratować setki tysięcy istnień, jest osobą bezwzględną i chciwą⁸⁵.

Sąd obradował przez dwa dni, a 10 X 1945 r. o godzinie 14.00 sędzia Solem przedstawił werdykt. Quisling został uznany winnym ośmiu spośród dziewię-

⁸⁰ Ibidem, 346.

⁸¹ Ibidem, 347–8.

⁸² Ibidem, 353.

⁸³ Ibidem, 358–9.

⁸⁴ Ibidem, 363–4.

⁸⁵ Ibidem, 365.

ciu punktów oskarżenia (w trakcie procesu prokurator wycofał się z pkt 8). Sąd przyznał, że w kilku sprawach prokurator zgromadził niedostateczny materiał dowodowy. Niezgodność między sędziami pojawiła się w kwestii morderstwa, tj. większość uznała Quislinga winnym celowego współdziałania przy zamordowaniu Viggo Hansteena, podczas gdy jeden z zawodowych sędziów głosił za nieumyślnym spowodowaniem śmierci. W kwestii odpowiedzialności za śmierć deportowanych Żydów większość uznała go winnym nieumyślnego spowodowania śmierci. Wyrok był łatwy do przewidzenia. Quisling otrzymał karę śmierci na mocy Kodeksu wojskowego i cywilnego. Poza tym został obciążony grzywną w wysokości 1040 tys. koron i 1500 koron kosztów sądowych. Przysługiwało mu prawo do apelacji, jeśli uważał wyrok za zbyt surowy lub przebieg procesu za niezgodny z prawem⁸⁶.

Adwokat Quislinga odwołał się od wydanego wyroku i złożył apelację. Sąd Najwyższy wypowiedział się 13 października i utrzymał w mocy orzeczenie sądu niższej instancji, również w kwestii wymiaru kary. Zdaniem sędziego Sigurda Fougnera musiało być jasne dla obecnego i przyszłego pokolenia, że w Norwegii nie było miejsca dla tego, kto w krytycznym dla kraju czasie stawiał swoje pragnienia ponad konstytucyjne organy i w ten sposób zdradził swój kraj⁸⁷. Sąd Najwyższy, odrzucając wszystkie punkty apelacji, zakończył możliwość prawnego uniknięcia kary śmierci. Teraz tylko król Haakon VII mógł ułaskawić Quislinga.

We wtorek 23 października król na posiedzeniu rady państwa zdecydował o przeprowadzeniu egzekucji jeszcze tej samej nocy. Ostatecznie 24 października o godzinie 2.40 10-osobowy pluton egzekucyjny oddał strzały w kierunku Quislinga⁸⁸.

Proces Quislinga został przeprowadzony zgodnie z celami władz norweskich, które pragnęły rozliczenia wszystkich kolaborantów, gwarantując im jednocześnie sprawiedliwy, jawny i szybki proces. Postępowanie sądowe było na tyle uczciwe, na ile pozwalały ówczesne warunki. Ani sąd, ani opinia publiczna nie dały wiary słowom Quislinga. On sam do końca wierzył w słuszność swoich czynów, bronił głoszonych przekonań, a swoje ambicje polityczne tłumaczył zwykłą troską o losy ojczyzny. Był przekonany, że historia osądzi go inaczej. Jak dotąd nic się nie zmieniło w postrzeganiu jego postawy, a druga

⁸⁶ Ibidem, 367–82.

⁸⁷ Ibidem, 465.

⁸⁸ Høidal, *Quisling*, 600–1.

wojna światowa zadała śmiertelny cios ruchowi stworzonemu przez Quislinga w Norwegii.

Treść stenogramów dostarcza czytelnikowi wielu informacji o przebiegu procesu. Pozwala zapoznać się z linią obrony przyjętą przez adwokata Quislinga, najpełniej odsłania też poglądy samego oskarżonego. Paradoksalnie ława oskarżonych stała się dla Quislinga mównicą, z której mógł bez ograniczeń prezentować swoje poglądy i wyjaśniać motywy działania, a przy tym skupiać uwagę rzeszy słuchaczy, czego zawsze pragnął. Lektura stenogramów przynosi również bardzo interesujący obraz Norwegii okresu okupacji. Quisling jako osoba sprawująca czołowe funkcje państwowe uczestniczył we wszystkich najważniejszych wydarzeniach politycznych tego okresu. Publikacja rzuca światło na działalność norweskiego ruchu oporu, politykę okupanta wobec norweskich Żydów czy werbunek Norwegów do niemieckich sił zbrojnych.

Stenogramy z procesów Vidkuna Quislinga przedstawiają szczególną wartość dla historyków zajmujących się dziejami Norwegii w okresie drugiej wojny światowej. Wydawcom *Straffesak* zależało na tym, aby proces największego zdrajcy w historii Norwegii był dostępny dla wszystkich, stąd publikacja ukazująca zagadnienie postępowania sądowego w sposób całościowy i wiarygodny. Nie pominięto żadnego słowa, które padło w sali sądowej czy dokumentu, do którego się odwoływano. W ten sposób władze Norwegii dały czytelnikowi możliwość własnej oceny tych bezprecedensowych wydarzeń w historii kraju. Treść *Straffesak* nadal czeka na odkrycie przez polskiego czytelnika.

■ Bibliografia

- Berntsen, Harald. „Viggo Hansteen”. W *Store Norske Leksikon*, 12.09.2024. https://snl.no/Viggo_Hansteen.
- Biegański, Witold. *Polacy w bitwie o Narwik*. Warszawa: Interpress, 1969.
- Czerwiński, Mieczysław, red. *Proces w Norymberdze. I. Akt oskarżenia przeciwko zbrodniarzom hitlerowskim podług tekstu urzędowego Międzynarodowego Trybunału Wojennego*. Warszawa: M. Arct, Zakłady Wydawnicze, 1945.
- Dahl, Hans Frederik, red. *Norsk krigsleksikon 1940–1945*. Oslo: Cappelen, 1995.
- Dahl, Hans Fredrik. *Quisling. A study in treachery*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
- Dahl, Hans Fredrik i Magne Skodvin. „Vidkun Quisling”. W *Store Norske Leksikon*, 12 stycznia 2024. https://snl.no/Vidkun_Quisling.
- Denkiewicz-Szczepaniak, Emilia. *Norwegia na drodze dylematów i przemian 1945–1949*. Toruń: TNT, 1992.

- Denkiewicz-Szczepaniak, Emilia, red. *Norwegia w I połowie XX wieku*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004.
- Eriksen, Knut i Einar Terje Halvorsen. *Frigjøring*, bind 8, *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp 1940–1945*. Oslo: Aschehoug, 1995.
- Fiflet, Arne. „Erik Solem”. W *Store Norske Leksikon*, 29.06.2022. https://nbl.snl.no/Erik_Solem.
- Gisle, Jon. „Rettsvesen i Norge”. W *Store Norske Leksikon*, 23.06.2024. https://snl.no/rechtsvesen_i_Norge.
- Gjelsvik, Tore. *Hjemmefronten*. Oslo: Cappelen, 1977.
- Grimnes, Ole Kristian. *Hjemmefrontens ledelse*. Oslo: Universitetsforlaget, 1979.
- Grimnes, Ole Kristian. *Veien inn i krigen. Regjeringen Nygaardsvolds krigsvedtak i 1940*. Oslo: Aschehoug, 1987.
- Høidal, Oddvar Karsten. „Vidkun Quisling and the Deportation of Norway’s Jews”. *Scandinavian Studies* 88 (2016), 3: 270–95.
- Høidal, Oddvar Karsten. *Quisling – en studie in landssvik*. Oslo: Universitetsforlage, 1988.
- Joseph Goebbels dzienniki, tom 2: 1939–1943. Tłum. Eugeniusz C. Król. Warszawa: Świat Książki, 2013. <https://docer.pl/doc/nve088s>.
- Jørgensen, Jørn – Kr. „Gunnar Eilifsen”. W *Store Norske Leksikon*, 29.08.2024. https://snl.no/Gunnar_Eilifsen.
- Konecki, Tadeusz. *Skandynawia w drugiej wojnie światowej. Od neutralności i pacyfizmu do militaryzmu i wyścigu zbrojeń*. Warszawa: Książka i Wiedza, 2003.
- Kosiarz, Edmund. *Polacy na morzach 1939–1945*. Warszawa: Interpress, 1969.
- Larsen, Stein. „Charisma from below? The Quisling case in Norway”. *Totalitarian Movements and Political Religions* 7 (2006); 2: 235–44.
- Łężyk, Wojciech. „Norwegowie w Waffen – SS w latach 1941–1945”. W *Norwegia w I połowie XX wieku*, zredagowała Emilia Denkiewicz-Szczepaniak, 121–48. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2004.
- Majorkiewicz, Felicjan. *Narwik. Dzieje Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1957.
- Nøkleby, Berit. *Holdningskamp*, Bind 4, *Norge i krig. Fremmedåk og frihetskamp 1940–1945*. Oslo: Aschehoug, 2005.
- Nøkleby, Berit. *Josef Terboven – Hitlers mann i Norge*. Oslo: Gyldendal, 1992.
- Opulski, Rafał. „Norymberski proces niemieckich zbrodniarzy”. Udostępniono 15.09.2024. <https://krakow.ipn.gov.pl/pl4/edukacja/przystanek-historia/123271,Norymberski-proces-niemieckich-zbrodniarzy.html>.
- Sawicki, Jerzy i Tadeusz Cyprian, oprac. *Materiały norymbeskie: umowa – statut – akt oskarżenia – wyrok – radzieckie votum*. Warszawa: Spółdzielnia Wydawnicza Książka, 1948.
- Skodvin, Magne. „Karl Alfred Nicolay Marthinsen”. W *Store Norske Leksikon*, 1.08.2024. https://snl.no/Karl_Alfred_Nicolay_Marthinsen.
- Skodvin, Magne, red. *Norge i krig: fremmedåk og frihetskamp 1940–1945*. Bind I–VIII. Oslo: Aschehoug, 2005.

- Skogrand, Kjetil. *Norsk forsvarshistorie*. Bind 4. Bergen: Eide, 2008.
- Steen, Sverre, red. *Norges Krig 1940–1945*. Bind I–III. Oslo: Gyldendal, 1947–1950.
- Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling*. Oslo: Fabritius, 1946.
- Szlagowska, Grażyna i Krystyna Szelałowska. *Historia Norwegii w XIX i XX wieku*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 2019.